

Využití znalostí ve společnosti Friedrich August Hayek

I.

Jaký problém chceme vyřešit, pokud se snažíme vytvořit racionální ekonomický řád? Za jistých, dobře známých předpokladů je odpověď dosti prostá. *Pokud* máme všechny relevantní informace, *pokud* můžeme vyjít z daného systému preferencí a *pokud* vládneme kompletní znalostí dostupných prostředků, zbývá už čistě logický problém. Jinak řečeno, odpověď na otázku, jak lze nejlépe použít dostupné prostředky, je implicitní součástí našich předpokladů. Podmínky, které řešení tohoto optimalizačního problému musí splňovat, už byly vyčerpávajícím způsobem vypracovány a nejlépe je lze formulovat matematicky: řečeno nejstručněji, mezní míry substituce mezi dvěma statky nebo faktory musí být stejné při všech jejich různých použitích.

To však rozhodně *není* ekonomický problém, se kterým se společnost potýká. A ekonomický kalkul, který jsme k řešení tohoto logického problému vyvinuli, je sice významným krokem na cestě k řešení ekonomického problému společnosti, ale přesto ještě není skutečným řešením. Důvod je ten, že „data“, z nichž ekonomický kalkul vychází, nejsou pro celou společnost nikdy „dána“ v jedné hlavě, která by dokázala vypočítat jejich implikace – a nikdy tak dána být nemohou.

Zvláštní charakter problému racionálního ekonomického řádu je dán právě tím, že znalost okolností, s nimiž musíme pracovat, tu nikdy není v koncentrované či integrované podobě, ale jediné v podobě rozptýlených kousků nedokonalých a často protikladných znalostí, které mají různí jedinci. Ekonomický problém společnosti tudíž není jen problém, jak alokovat „dané“ zdroje – pokud „dané“ znamená, že jsou dány jedné mysli, která pak s rozmyslem řeší problém daný těmito „daty“. Je to spíše problém, jak zajistit nejlepší použití zdrojů, které jsou známy jakémukoli členu společnosti, a to k cílům, jejichž relativní důležitost znají pouze tyto jedinci. Pokud to řekneme zcela stručně, jde o problém zužitkování znalostí, které nejsou nikomu dány ve svém celku.

Obávám se, že tento charakter základního problému spíše zamlžily než osvětlily mnohá vylepšení ekonomické teorie, jichž jsme byli nedávno svědky, zejména ta, která využívají matematiky. Ačkoli problém, jemuž se chci v tomto článku především věnovat, se týká racionálního ekonomického uspořádání, budu neustále nucen poukazovat na jeho úzkou souvislost s určitými metodologickými otázkami. Mnohé z tezí, které hodlám předložit, jsou skutečně závěry, k nimž se neočekávaně sbíhaly rozličné cesty úvah. Pokud dnes ovšem sleduji tyto problémy, shledávám, že to není žádná náhoda. Zdá se mi, že mnohé ze současných diskusí jak o ekonomické teorii, tak o ekonomické politice, mají společný původ v mylné představě o povaze ekonomického problému společnosti. Toto chybné pojetí je přitom způsobeno nesprávným přenosem myšlenkových návyků, které jsme si osvojili při zkoumání přírodních fenoménů, na fenomény společenské.

II.

V běžné řeči označujeme slovem „plánování“ komplex vzájemně propojených rozhodnutí o alokaci dostupných zdrojů. Veškerá ekonomická činnost je v tomto smyslu plánování;

a v každé společnosti, v níž spolupracuje množství lidí, bude toto plánování, ať už je dělá kdokoli, nutně do jisté míry založeno na znalosti, která v první instanci není dána tomu, kdo plánuje, ale někomu jinému, k němuž se ten, kdo plánuje, bude muset nějak dostat. Různé způsoby, jak se k lidem dostane znalost, na níž zakládají své plány, představuje klíčový problém pro jakoukoli teorii, která chce vysvětlit ekonomický proces, a problém, jak nejlépe využít znalost původně rozptýlenou mezi všemi lidmi, je přinejmenším jedním z hlavních problémů ekonomické politiky – resp. konstrukce účinného ekonomického systému.

Odpověď na tuto otázku úzce souvisí s další otázkou: *kdo* má plánovat. Všechny diskuse o „ekonomickém plánování“ se soustředí kolem této otázky. Spor se nevede o to, zda se má nebo nemá plánovat. Vede se o to, zda má být plánování centrální, zda má celý ekonomický systém vést jedna autorita, či zda má být plánování rozděleno mezi množství jednotlivců. Plánování ve specifickém slova smyslu, v němž se tento pojem používá v současných sporech, nutně vždy znamená centrální plánování – řízení celého ekonomického systému podle jednoho unifikovaného plánu. Konkurence naopak znamená decentralizované plánování mnoha oddělenými osobami. Mezistupeň mezi dvěma zmíněnými možnostmi, o němž mnozí lidé hovoří, ale který se málokomu líbí, když jej uvidí v realitě, je přenesení plánování na organizovanou průmyslová odvětví, jinak řečeno monopol.

Otázka, který z těchto systémů bude účinnější, závisí hlavně na tom, ve kterém z nich můžeme očekávat plnější využití existujících znalostí. A to zase závisí na tom, zda uspějeme spíše tehdy, dáme-li veškeré znalosti, jež bychom měli využít, ale které jsou původně rozptýleny mezi mnoha různými jedinci, k dispozici jedné centrální autoritě, nebo zda jedincům zprostředkujeme takové dodatečné znalosti, které potřebují k tomu, aby mohli sladit své plány s plány ostatních.

III.

Ihned je zřejmé, že se v tomto bodě bude stanovisko lišit podle různých typů znalostí; a odpověď na naši otázku tudíž do značné míry závisí na relativním významu různých druhů znalostí; těch, které jsou spíše v moci konkrétních jedinců, a těch, které lze s větší důvěrou očekávat u autority složené z vhodně zvolených expertů. Pokud se dnes všeobecně předpokládá, že posledně zmíněná autorita bude v lepším postavení, pak je to dáno tím, že jeden druh znalosti, tj. vědecké poznání, dnes zaujímá tak význačné místo ve veřejné představitelnosti, že máme sklon zapomínat, že to není jediný relevantní druh znalostí. Možno připustit, že v případě vědeckých znalostí bude ovládat dostupné poznání spíše skupina vhodně zvolených expertů – tím se ovšem problém pouze přesouvá k otázce, jak vhodně vybrat experty. Rád bych ukázal, že i kdybychom tento problém mohli snadno vyřešit, je to pouze malá část problému širšího.

Tvrzení, že vědecké poznání není sumou všech znalostí, dnes působí téměř hereticky. Stačí však malá úvaha, abychom nahlédli, že bezpochyby existují velmi důležité, ovšem neorganizované znalosti, které nelze nazvat vědeckými ve smyslu poznání obecných pravidel: znalosti zvláštních okolností prostoru a času. Se zřetelem k těmto okolnostem je prakticky každý jedinec ve výhodě před ostatními, neboť má jedinečnou informaci, kterou by snad bylo lze prospěšně využít, ale kterou lze využít pouze tehdy, pokud jsou příslušná rozhodnutí ponechána na tomto jedinci, resp. pokud k nim dochází za jeho aktivní spolupráce. Stačí si vzpomenout, kolik věcí se musíme naučit na jakékoli pozici poté, co jsme završili teoretický výcvik, jak významnou část našeho pracovního života strávíme tím, že se učíme specifickou práci, a jak cenným aktivem je v každém společenském postavení znalost lidí, místních

podmínek a zvláštních okolností. Vědět o něčem, co není plně využito, a uvést to do provozu, vědět o někom, či dovednost by bylo lze využít lépe, případně vědět o přebytkových zásobách, které lze využít během výpadku v dodávkách, jsou sociálně stejně užitečné znalosti jako znalost lepších alternativních technik. A námořní speditér, který si vydělává tím, že využije jinak prázdnou nebo poloprázdnou nákladní loď, realitní agent, jehož znalosti se týkají téměř výlučně přechodných příležitostí, nebo *arbitrageu*, jenž těží z místních rozdílů v cenách zboží, vykonávají velmi užitečnou funkci založenou na speciálních znalostech okolností prchavého okamžiku, které jsou jiným lidem nedostupné.

Je podivné, že k tomuto typu znalosti se dnes všeobecně přistupuje s pohrdáním a že člověk, který díky němu získá výhodu nad někým, kdo má lepší teoretické či technické znalosti, je považován téměř za podvodníka. Získá-li někdo prospěch z lepších znalostí komunikačních či dopravních prostředků, pak je to občas chápáno jako nepoctivé jednání, ačkoli společnost by měla i v tomto ohledu využívat své nejlepší možnosti – je to stejně důležité jako využití nejnovějších vědeckých objevů. Zmíněný předsudek značnou měrou ovlivnil postoj k obchodu ve srovnání s postojem k výrobě. Dokonce i ekonomové, kteří se pokládají za naprosto imunní vůči hrubým materialistickým omylům minulosti, se dopouštějí přesně téhož omylu, pokud jde o aktivity zaměřené na dosažení takovéto praktické znalosti – patrně proto, že v jejich schématu se veškerá tato znalost předpokládá jako „daná“. Podle všeho zde vládne představa, že veškerá tato znalost by měla být samozřejmě v moci kohokoli, a výtky iracionality vznášená vůči existujícímu ekonomickému řádu často stojí na skutečnosti, že tato znalost dostupná není. Tato námitka však přehlíží fakt, že otázka, jakým způsobem se znalost stane co možná nejšířěji dostupnou, je právě oním problémem, na nějž musíme najít odpověď.

IV.

Dnes je módní bagatelizovat význam poznatků o zvláštních časových a prostorových okolnostech – toto podceňování úzce souvisí s tím, že se přičítá malý význam změně vůbec. Skutečně existuje jen několik málo bodů, v nichž se předpoklady (obvykle pouze implicitní) „plánovačů“ a jejich oponentů liší tak výrazně jako v otázce toho, jak časté a jak významné jsou změny, které by si vynutily zásadní změnu výrobních plánů. Samozřejmě: pokud by bylo lze dopředu předložit detailní ekonomické plány na poměrně dlouhá období a pak se jich držet, aniž by bylo zapotřebí činit další významná ekonomická rozhodnutí, pak by byl úkol předložit vyčerpávající plán řídící veškerou ekonomickou aktivitu mnohem méně hrozivý.

Možná je na místě zdůraznit, že ekonomické problémy vznikají vždy a pouze v důsledku změny. Dokud věci probíhají tak jako dosud, resp. tak jak jsme předpokládali, nevzniknou žádné nové problémy, které by vyžadovaly rozhodnutí, žádná potřeba vytvořit nový plán. Víra, že změny, či alespoň každodenní adjustace ztratily v moderních časech na významu, implikuje představu, že na významu ztratily také ekonomické problémy. Z tohoto důvodu jsou o klesajícím významu změny obvykle přesvědčeni titíž lidé, kteří tvrdí, že význam ekonomických úvah ustoupil do pozadí rostoucím významem technologických znalostí.

Skutečně platí, že s rozvinutým aparátem moderní produkce jsou ekonomická rozhodnutí nezbytná pouze v dlouhodobých intervalech, např. když má být postavena nová továrna nebo zavedena nová technologie? Skutečně platí, že jakmile byla továrna postavena, zbytek je více méně mechanická záležitost, určovaná charakterem továrny, přičemž změny kvůli adaptaci na neustále se měnící okolnosti jsou bezvýznamné?

Pokud mohu soudit, široce rozšířená kladná odpověď na právě položené otázky se nezakládá na praktické zkušenosti podnikatele. V konkurenčním průmyslu – a pouze takový průmysl nám může poskytnout měřítko – musí podnikatel každopádně neustále bojovat o to, aby udržel přijatelné náklady, což pohlcuje značnou část jeho energie. Jak snadno dokáže neschopný manažer promrhat to, v čem spočívá ziskovost! A že lze mít s přesně týmž technickým vybavením značně rozdílné náklady, patří k naprostým samozřejmostem obchodní zkušenosti, která podle všeho není stejně samozřejmá i ekonomům. Mocná touha, jíž dávají průchod výrobci a inženýři, aby mohli postupovat bez ohledu na finanční náklady, je výmluvným svědectvím toho, jakou měrou jsou tyto faktory součástí jejich každodenní práce.

Jedním z důvodů, proč mají ekonomové stále větší tendenci zapomínat na neustálé drobné změny, které vytvářejí celý ekonomický obrázek, je pravděpodobně jejich rostoucí zaujatost statistickými agregáty, které vykazují daleko větší stabilitu než pohyby detailů. Poměrnou stabilitu těchto agregátů však nelze vyložit – jak k tomu příležitostně inklinují statistikové – „zákonem velkých čísel“ či vzájemným vyrovnáním nahodilých změn. Množství prvků, s nimiž máme co do činění, nestačí na to, aby tyto nahodilé síly vytvořily stabilitu. Souvislý proud zboží a služeb je udržován v chodu neustálými záměrnými adjustacemi, novým uspořádáním, které se provádí každý den ve světle okolností, jež byly včera neznámé, tím, že *B* zaskočí, pokud *A* něco nedodal. Dokonce i obrovská a vysoce mechanizovaná továrna pokračuje v práci do značné míry díky prostředí, o němž se může opřít v případě neočekávaných potřeb: tašek na střechu, tiskovin pro své formuláře a nespočtu věcí, v jejichž případě nemůže být soběstačná a jejichž dostupnost na trhu musí plánování chodu továrny vždy již předpokládat.

V tomto bodě bych snad měl zmínit onu skutečnost, že onen typ znalosti, o němž zde hovořím, je takového druhu, že se nemůže dostat do statistiky, a tedy jej ani nelze ve statistické formě zprostředkovat nějaké centrální autoritě. Statistika, kterou by takováto centrální autorita musela používat, by nutně vznikla právě na základě abstrakce od jemných rozdílů mezi věcmi: tím, že se do jedné kategorie jakožto zdroj téhož typu zařadí položky, které se liší svou polohou, kvalitou a dalšími zvláštnostmi, jež mohou mít význam při specifickém rozhodování. Z toho vyplývá, že centrální plánování založené na statistické informaci ze své povahy nemůže přímo počítat s těmito prostorovými a časovými okolnostmi a že centrální plánovač bude muset najít ten či onen způsob, jak příslušné rozhodnutí přenechat „člověku na fleku“.

V.

Pokud se dokážeme shodnout v tom, že ekonomický problém společnosti je především problémem rychlé adaptace na zvláštní časové a prostorové okolnosti, zřejmě budeme moci vyvodit, že konečná rozhodnutí je třeba přenechat lidem, kteří tyto okolnosti důvěrně znají, kteří přímo znají relevantní změny a rovněž bezprostředně dostupné zdroje, jimiž lze těmto změnám dostát. Tento problém patrně nevyřešíme tím, že bychom veškeré tyto znalosti nejprve zprostředkovali ústřednímu výboru, který by po sloučení *všech* znalostí vydal nařízení; tento problém je třeba řešit nějakým typem decentralizace. Ale to je jen částečná odpověď. Je zapotřebí decentralizace, protože pouze tak lze zajistit, aby se ihned využila znalost zvláštních časových a prostorových okolností. „Člověk na fleku“ však nemůže rozhodovat pouze na základě své omezené, byť důvěrné znalosti faktů ze svého bezprostředního okolí.

Kolik znalostí potřebuje, aby byl ve svém rozhodování úspěšný? Které z událostí, překračující horizont jeho bezprostředních znalostí, jsou pro jeho rozhodnutí důležité, a do jaké míry je potřebuje znát?

Ve světě sotva existuje nějaká událost, která by nemohla mít nějaký dopad na rozhodnutí, jež má učinit. Nemusí však znát tyto události jako takové a nemusí znát ani *všechny* jejich dopady. Nezajímá ho, *proč* je v určitém okamžiku větší poptávka po jednom rozměru šroubů než po jiných rozměrech, *proč* jsou dostupnější papírové pytle než pytle látkové nebo *proč* lze právě teď obtížněji získat určitou kvalifikovanou sílu nebo určitý obráběcí stroj. Podstatné je pro něj pouze to, *jak moc nebo jak málo* obtížně se nyní získávají ve srovnání s jinými věcmi, o něž má také zájem, resp. jak moc nebo jak málo žádané jsou nyní věci, které rovněž vyrábí nebo používá. Vždy je to otázka relativního významu konkrétních věcí, o něž má zájem, a příčiny, které jejich relativní význam mění, ho zajímají jen do té míry, nakolik na tyto konkrétní věci z jeho prostředí přímo dopadají.

Právě v této souvislosti nám vlastní „ekonomický kalkul“ umožňuje nahlédnout, alespoň analogicky, jak lze tento problém vyřešit cenovým systémem – a že je tímto způsobem také reálně řešen. Ani kontrolní mysl, která by měla všechna data o určitém malém, samostatném ekonomickém systému, by explicitně neprocházela všechny vztahy mezi prostředky a cíly, jichž by se určitá změna – vždy je třeba činit malé úpravy v alokaci zdrojů – mohla dotknout. Významným přínosem čisté logiky volby byl přesvědčivý důkaz, že i tato jedinečná mysl by mohla tento typ problému vyřešit pouze tak, že by vytvořila a neustále využívala ekvivalentní poměry (resp. „hodnoty“ či „mezí míry substituce“), tj. že by každému druhu vzácného zdroje přisoudila numerický index, který nelze odvodit z jakékoli vlastnosti konkrétní věci, nýbrž který odráží – resp. v němž se soustředí – její význam v perspektivě celé struktury prostředek-cíl. Při jakékoli změně by tato hypotetická mysl musela zvážit pouze tyto kvantitativní indicie (či „hodnoty“), v nichž se koncentruje veškerá relevantní informace; a tím, že jednu po druhé upraví tyto kvantitativní údaje, může vhodně přeskupit své uspořádání, aniž by musela řešit celý problém *ab initio*, resp. aby vždy musela zkoumat všechna jeho možná rozvětvení.

Zásadní je skutečnost, že v systému, v němž je znalost relevantních faktů roztroušena mezi mnoha lidmi, mohou jako koordinátor oddělených jednání různých lidí sloužit ceny, a to stejným způsobem, jímž subjektivní hodnoty pomáhají jedinci zkoordinovat části jeho plánu. Je prospěšné se na chvíli zastavit a hlouběji se zamyslet nad prostým a běžným příkladem toho, jak funguje systém cen, abychom viděli, co přesně dokáže vykonat. Představme si, že se někde ve světě objevila nová příležitost využít určitou surovinu, např. cín, nebo že jeden ze zdrojů dodávek cínu zmizel. Z našeho hlediska nezáleží na tom – a je velmi významné, že na tom nezáleží –, která z těchto příčin způsobila, že cín je vzácnější. Spotřebitelé cínu potřebují vědět pouze to, že určitá část cínu, kterou spotřebovávali, se nyní výhodněji využívá jinde, a že v důsledku toho je s cínem potřeba šetrně hospodařit. Naprostá většina spotřebitelů cínu ani nepotřebuje vědět, kde se objevila ona naléhavější potřeba cínu, resp. ve prospěch jakých jiných potřeb musí začít šetřit s dodávkami. Jestliže pouze někteří z nich přímo znají nový požadavek a navedou zdroj jiným směrem, přičemž ti, kteří vědí o takto vzniklém nedostatku, jej zacelí z jiných zdrojů, dopad těchto činů se rychle rozšíří celým ekonomickým systémem a ovlivní nejenom všechny spotřebitele cínu, ale i spotřebitele jeho náhražek a náhražek těchto náhražek, nabídku všech věcí z cínu a jejich náhražek atd.; a to vše, aniž by naprostá většina dodavatelů těchto náhražek cokoli věděla o původní příčině těchto změn. Celek jedná jako jeden trh, a to nikoli proto, že by někdo z jeho členů zkoumal celé pole, nýbrž proto, že jejich jednotlivá a omezená pole vidění se dostatečně překrývají, takže skrze

množství prostředkujících členů je relevantní informace zprostředkována všem. Pouhý fakt, že existuje jedna cena pro jakoukoli komoditu – přesněji řečeno že jsou místní ceny navzájem propojeny v závislosti na ceně přepravy atd. – přináší řešení, k němuž by mohla dospět (což je možné jen konceptuálně) ona jediná mysl s veškerými informacemi, které jsou ve skutečnosti roztroušeny mezi všemi lidmi zahrnutými v celém procesu.

VI.

Máme-li pochopit skutečné fungování cenového systému – který svou funkci samozřejmě plní tím méně, čím více se ceny stávají strnulějšími –, musíme jej nahlížet jako tento mechanismus pro zprostředkování informace. (Ale i když kvótované ceny zcela ustrnou, síly, které by jinak operovaly prostřednictvím cenových změn, dosud znatelně působí prostřednictvím změn v jiných okolnostech kontraktu.) Nejvýznačnějším faktem tohoto systému je ekonomičnost znalosti, resp. to, jak málo musí jeho jednotliví účastníci vědět, aby byli schopni správného jednání. Zkrácenou formou, prostřednictvím jakéhosi symbolu, se pouze nejpodstatnější informace předává dál, a to pouze těm, kteří o ni mají zájem. Není to pouhá metafora, pokud popíšeme cenový systém jako svého druhu aparát pro registrování změny, nebo jako telekomunikační systém, který jednotlivým výrobcům umožňuje, aby sledovali jen pohyb několika málo ukazatelů – jako by technikovi stačilo sledovat ručičky na několika cifernících, aby byl schopen přizpůsobit se změnám, o nichž by nemusel vědět víc, než co odráží pohyb ceny.

Jistě, tyto adjustace patrně nikdy nejsou „perfektní“ v onom smyslu, s nímž pracuje ekonom ve své analýze rovnováhy. Obávám se však, že naše teoretické návyky, kdy přistupujeme k problému s předpokladem více či méně perfektní znalosti ze strany téměř všech lidí, nás jaksí zaslepily vůči skutečnému fungování cenového mechanismu a dovedly nás k tomu, že používáme poněkud zavádějící měřítka posuzování jeho účinnosti. Je zázrak, že v podobných případech, jakým je vzácnost určité suroviny, není zapotřebí žádné nařízení, že stačí, aby jen hrstka lidí znala příčinu, a desetitisíce lidí, jejichž identitu bychom nebyli s to určit ani po měsících zkoumání, začnou využívat daný materiál či jeho produkty šetrněji; *tj.* pohnou se správným směrem. Je to div i tehdy, pokud ve světě, který se neustále mění, všem plně nedojde, že jejich míra zisku se bude vždy udržovat na téže konstantní či „normální“ úrovni.

Záměrně jsem použil slovo „zázrak“, abych vytrhl čtenáře z letargie a klidu, v němž nám fungování tohoto mechanismu připadá zaručené. Jsem přesvědčen, že kdyby toto plánování bylo výsledkem cíleného lidského plánu a kdyby lidé vedení změnami cen chápali, že jejich rozhodnutí má dosah dalece překračující jejich bezprostřední cíl, byl by tento mechanismus prohlášen za jedno z největších vítězství lidské mysli. Na tento mechanismus dopadají dvě rány: za prvé není výsledkem lidského plánu a za druhé lidé, kteří se jím řídí, obvykle nevědí, proč jsou vedeni k tomu dělat to, co dělají. A ti, kteří se dožadují „vědomého směřování“ – a kteří nemohou uvěřit, že něco, co vzniklo bez plánu (ba aniž bychom tomu rozuměli), by mělo vyřešit problémy, které bychom nebyli s to řešit vědomě –, by si měli uvědomit: problém je právě v tom, jak rozšířit dosah našeho využívání zdrojů tak, aby překročil dosah kontroly jakékoli jednotlivé mysli; problém je v tom, jak se zbavit nutnosti vědomé kontroly a poskytnout podněty, které přimějí jednotlivce dělat žádoucí věci, aniž by jim kdokoli musel říkat, co mají dělat.

Problém, na který zde narážíme, se rozhodně netýká pouze ekonomiky, nýbrž vyvstává v kontextu téměř všech skutečně sociálních fenoménů, v kontextu jazyka a většiny našeho kulturního dědictví, přičemž představuje skutečně ústřední teoretický problém všech

sociálních věd. Jak to v jiné souvislosti vyjádřil Alfred Whitehead: „Je hluboce mylnou frází, kterou opakují všechny příručky a prominenti, když nám říkají, že bychom měli přemýšlet o tom, co děláme. Pravý opak je pravdou. Civilizace dělá pokroky tím, že rozšiřuje množství důležitých činností, které dokážeme dělat, aniž bychom o nich přemýšleli.“ Tato teze má na sociálním poli hluboký význam. Neustále používáme formule, symboly a pravidla, jejichž význam nechápeme a jejichž používáním si opatřujeme znalost, kterou individuálně nemáme. Neustále rozvíjíme tyto praktiky a instituce tím, že stavíme na návycích a institucích, které se v naší vlastní sféře prokázaly jako úspěšné a které se následně stávají základem civilizace, již jsme vystavěli.

Cenový systém je toliko jednou z těchto formací, které se člověk naučil využívat (ačkoli je ještě velmi dalek toho, aby se ji naučil využívat nejlépe) poté, co na ni narazil, aniž by jí porozuměl. Tento útvar umožnil nejen dělbu práce, ale i koordinované využití zdrojů založené na rovnoměrně rozložené znalosti. Lidé, kteří se s oblibou posmívají jakémukoli náznaku, že by to tak mohlo být, obvykle pokřívají celý argument: vykládají jej totiž jako tvrzení, že nějakým zázrakem spontánně vyrostl právě ten systém, který nejlépe padne moderní civilizaci. Je to přesně naopak: lidé byli s to vytvořit dělbu práce, na níž se zakládá naše civilizace, poněvadž shodou okolností narazili na metodu, která ji umožnila. Kdyby se tak nestalo, mohli by stejně dobře vytvořit nějaký jiný, zcela odlišný typ civilizace, něco jako „stát“ termitů nebo nějaký jiný, zcela nepředstavitelný typ. Můžeme konstatovat pouze tolik, že se ještě nikomu nepodařilo navrhnout alternativní systém, který by dokázal zachovat některé rysy systému stávajícího, jež jsou drahé i těm, kteří jej nejnásilněji napadají – zejména míru toho, nakolik si jedinec může zvolit svou cestu a svobodně využívat své vlastní znalosti a dovednosti.

VII.

Je v mnoha ohledech ku prospěchu věci, že diskuse o tom, zda je nezbytný cenový systém, má-li být v komplexní společnosti možná jakákoli racionální kalkulace, se již nevedou výlučně mezi tábory zastávajícími odlišné politické názory. Tvrzení, že bez cenového systému bychom nemohli zachovat společnost založenou na tak rozsáhlé dělbě práce, jaká funguje v naší civilizaci, se stalo terčem posměchu, když ho před dvaceti pěti lety Ludwig von Mises poprvé zformuloval. Jestliže má i dnes někdo problém přijmout tuto tezi, jeho důvody už nejsou primárně politické – díky tomu je atmosféra mnohem příznivější pro vedení rozumné diskuse. Pokud Lev Trockij argumentuje, že „ekonomické počty jsou bez tržných vztahů nemyslitelné“, pokud profesor Oscar Lange slibuje, že profesor von Mises bude mít sochu v mramorové hale budoucího Ústředního plánovacího výboru, a pokud profesor Abba P. Lerner znovuobjevuje Adama Smitha a zdůrazňuje, že základní užitečnost cenového systému spočívá v tom, že vede jedince k tomu, aby při sledování vlastního zájmu dělal to, co je v zájmu obecném, pak rozdíly již skutečně nelze připisovat na účet politické předpojatosti. Trvajícím nesouhlas je zjevně dán čistě intelektuálními, přesněji řečeno metodologickými rozdíly.

Tvrzení profesora Josepha Schumpetera v jeho knize *Kapitalismus, socialismus a demokracie* skýtají jasnou ilustraci jednoho z metodologických rozdílů, který mám na mysli. Schumpeter patří mezi přední ekonomy, kteří přistupují k ekonomickým fenoménům ve světle jisté odnože pozitivismu. V této perspektivě se zmíněné fenomény jeví jako objektivně dané kvantitativní komodity, které na sebe vzájemně narážejí, takřka bez zásahu lidských myslí. Pouze na tomto pozadí si dokážu vysvětlit následující (pro mě zarážející) tvrzení: profesor Schumpeter tvrdí, že možnost racionální kalkulace, pokud chybí trhy jakožto faktory produkce, vyplývá

„z elementární teze, že spotřebitelé svým oceňováním („požadováním“) spotřebitelského zboží *ipso facto* oceňují produktivní prostředky, které se na produkci tohoto zboží podílejí“.¹

Pokud je vezmeme doslova, toto tvrzení je prostě nepravdivé. Spotřebitelé nic takového nedělají. Ono *ipso facto*, o němž hovoří Schumpeter, pravděpodobně znamená, že oceňování faktorů produkce je implikováno v oceňování spotřebitelského zboží, resp. z něj nutně vyplývá. Ani to však není správné. Implikace je logická kategorie, kterou lze smysluplně použít pouze v případech propozic, které současně nahlíží jedna a táž mysl. Je ovšem zřejmé, že hodnoty faktorů produkce nezávisí výlučně na ocenění spotřebitelského zboží, ale také na podmínkách dodávek různých faktorů produkce. Pouze pro jednotlivou mysl, která by zároveň znala všechna tato fakta, by odpověď nutně vyplývala z daných faktů. Praktický problém však vyvstává právě proto, že tato fakta tak nikdy nejsou dána jednotlivé mysli, takže je nutné, aby se při řešení tohoto problému využila znalost, která je roztroušena po mnoha lidech.

Problém tedy rozhodně nevyřešíme, pokud ukážeme, že všechna tato fakta, *kdyby* je poznala jednotlivá mysl (jako jsou hypoteticky dána nahlízejícímu ekonomovi), by jedinečně určovala řešení. Musíme naopak ukázat, jak řešení vzniká interakcí lidí, z nichž jeden každý má pouze částečné znalosti. Předpokládat, že jednotlivá mysl ekonoma má veškerou znalost stejným způsobem, jako je ta parciální dána nám, znamená odstranit celý problém a přehlížet vše, co je v reálném světě důležité a významné.

Skutečnost, že ekonom takového postavení jako profesor Schumpeter padl do léčky, kterou chystá dvojznačnost termínu „datum“ neopatrnému člověku, lze sotva vysvětlit jako prostý omyl. Spíše to naznačuje, že je něco zásadně pochybeného na přístupu, který má ve zvyku přehlížet podstatnou část fenoménu, s nímž máme co dělat: nevyhnutelnou nedokonalost lidské znalosti, a tudíž i nutnost nějakého procesu, jímž jsou znalosti neustále zprostředkovávány a dosahovány. Takové přístupy, které podobně jako většina matematické ekonomie s jejími simultánními rovnostmi fakticky vycházejí z předpokladu, že lidská *znalost* odpovídá objektivním *faktům* situace, systematicky opomíjí to, co je hlavním úkolem výkladu. Jsem dalek toho, abych popíral, že v našem systému má analýza rovnováhy užitečnou funkci. Pokud však dospěje do bodu, kdy svede některé vůdčí myslitele k víře, že systém, který tato analýza popisuje, je bezprostředně relevantní pro řešení praktických problémů, pak je nejvyšší čas připomenout, že tato analýza se vůbec nezabývá sociálním procesem a že není než užitečnou přípravou k tematizaci hlavního problému.

Poznámky:

1 / J. Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy* (New York: Harper, 1942), 175. Profesor Schumpeter je po mém soudu rovněž původním autorem mýtu, že Vilfredo Pareto a Enrico Barone „vyřešili“ problém socialistické kalkulace. Tito autoři, a mnozí další, pouze stanovili podmínky, které musí splnit racionální alokace zdrojů, přičemž poukázali na to, že jsou to bytostně tytéž podmínky, které platí pro rovnováhu konkurenčního trhu. To je něco naprosto odlišného od poznání, jak lze alokace zdrojů, které těmto podmínkám dostojí, nalézt v praxi. Sám Pareto (od něhož si Barone vypůjčil prakticky všechno, co chce říci) je dalek prohlášení, že vyřešil praktický problém; ve skutečnosti explicitně popírá, že by tento problém bylo lze vyřešit bez pomoci trhu. Viz jeho *Manuel d'économie pure* (2. vyd., 1927), 233n. Relevantní pasáž cituje na začátku článku o „Socialist Calculation: The Competitive „Solution“ (Socialistická kalkulace: konkurenční „řešení“), *Economica*, New Series, Vol. VIII, No. 26 (květen 1940): 125.

Zdroj:

Hayek, Friedrich August. „The Use of Knowledge in Society.“ *American Economic Review*, XXXV, no. 4 (September 1945): 519–30.